

CRONOLOGIA PREISTORICĂ A CEHOSLOVACIEI

Cu prilejul expoziției „Preistoria Cehoslovaciei”, departamentul de preistorie al Muzeului național din Praga a ținut în aprilie 1956 o Sesiune științifică asupra cronologiei preistoriei cehoslovace, pentru a se preciza unele probleme controversate în această privință, așa încît să se poată ajunge la un consens necesar expunerii sistematice a materialelor diferitelor culturi, în ordinea firească a evoluției cronologice. Un adevărat congres științific, la care s-au prezentat 47 de dări de seamă de către personalul științific al muzeelor și al institutelor arheologice și geologice cehoslovace.

Versiunile mai reduse ale comunicărilor, ca și rezumatele discuțiilor (înregistrate fonografic) au fost traduse în franceză, engleză sau germană și apoi adunate într-un buletin dactilografiat*. Subliniem acest procedeu expeditiv ca o practică inovatoare, care face oficiul unei publicații fără să fie și tot așa de costisitoare.

Problema cronologiei preistorice cehoslovace prezintă un interes deosebit nu numai pentru știința arheologică în R. Cehoslovacă, ci și pentru preistoria țărilor vecine.

În cele ce urmează vor fi trecute în revistă dările de seamă și discuțiile privitoare la paleolitic, la așa-zisul mezolitic și la neoliticul cehoslovac.

1. EPOCA PALEOLITICĂ

Frantisek Prošek, *Relations et classifications chronologiques du paléolithique supérieur*. Descoperirile paleoliticului superior cehoslovac sînt împărțite în două grupe culturale : prima, mai mult sau mai puțin indigenă, reprezentînd evoluția musterianului tîrziu, cu vîrfuri foliacee szeletiene în asociere și cu elemente ale paleoliticului superior. A doua grupă, reprezentată printr-un aurignacian mijlociu — „probabil o invazie venită din sud-est” — neavînd nici o dovadă a evoluției locale a acestei culturi dintr-un mediu mai vechi.

* *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*. Rédigée par Jiří Neustupný. Musée National de Prague, Département de Préhistoire, Praga, 1956, 208 p.

Stratigrafic aceste grupe se situează în interstadiul W I—W II, continuînd în W II, spre a se apropia morfologic în evoluția lor următoare, încît „nu este exclus ca ele să se confunde în așa-zisul gravettian”, care apare în cursul lui W II dezvoltîndu-se în paguba aurignacianului.

În W II—W III nu mai e prezent decît gravettianul, iar la sfîrșitul ultimului stadiar și începutul holocenului, apare în Boemia și Moravia magdalenianul tipic apusean cu industrie de os în mediu gravettian.

Karel Valoch, *A la chronologie du paléolithique supérieur en Tchécoslovaquie*. Autorul se ocupă de stratigrafia sedimentelor würmienne, constatînd prezența a trei pături de loess stadiar, despărțite de două straturi de sedimente interstadiare. W I mai gros decît W II și W III. — W 1—2 luturi humoase cu un strat brun-ruginiu, denotă climă caldă cu o oscilație mai rece. W II, deranjat de fenomene periglaciare, pene de gheață crio-turbații. La bază soliflucție.

W II—W III scurtă oscilație rece, care a dus la argilificarea depozitelor loessice brun închis. W III mai brun decît loessurile anterioare, e acoperit de solul actual, brun, sau de cernoziom.

Aceleași cinci depuneri würmienne, deși alcătuite din elemente deosebite, prin analogie cu cele subaeriene, au fost omologate și în peșteri.

Depunerile sînt apoi comparate cu cele similare din Austria de jos, făcîndu-se unele analogii și cu cele din Germania apuseană. Mai dificile analogiile cu loessurile franceze.

Din punct de vedere arheologic, primului stadiar îi corespunde musterianul, primului interstadiar aurignacianul și szeletianul care durează și în stadiarul următor. Gravettianul apare problematic în W II, spre a fi constatat cu siguranță în W II—W III. În W III, apar magdalenianul și unele industrii diverse.

După unele comparații cu descoperirile din Austria, Ungaria și Polonia, autorul conchide că szeletianul are baze musteroide indigene. Spre deosebire de F. Prošek, K. Valoch socotește, credem greșit — că magdalenianul își are rădăcinile în culturile indigene.

Karel Zebera, *Jungpalaeolitische Kulturen im System der tschechoslowackischen pleistozäner Sedimente*, deosebit de colegii săi, începe paleoliticul superior cu musterianul, urmat de szeletian, aurignacian, gravettian.

Teritoriul Cehoslovaciei nu putea fi locuibil decît după retragerea gheței glaciareului Riss III în tundra părților sudice și peșteri. Soliflucția și reactivarea cursurilor subterane în peșteri au distrus eventualele dovezi de locuire din acea perioadă.

La Lobkovice, musterianul odihnește pe prundișurile lui Riss III și e plasat de Lozek după forma moluscă în R—W.

Musterianul tîrziu, conținînd elemente szeletiene e plasat în partea superioară a loessului W I, szeletianul fiind cea mai tînără fază a musterianului. În W II apare aurignacianul mijlociu, în care mai persistă elemente musteroide și szeletiene. Aurignacianul reprezentînd faza de trecere de la industria așchiară spre cea lamelară, curat lamelară fiind abia gravettianul care cade în W II—W III, cu o fază mai nouă în W III, durînd și în magdalenian care se dezvoltă după sfîrșitul depunerilor loessului W III.

În încheiere, privind tipologic, autorul dezvoltă szeletianul din musterian, aurignacianul din szeletian, gravettianul din aurignacian și magdalenianul din gravettian. Un punct de vedere greu de susținut chiar numai tipologic, luând în considerare unele elemente noi frapant deosebite, care caracterizează ultimele culturi.

Dacă szeletianul se dezvoltă sigur pe baze musteriene tîrzii, aurignacianul mijlociu, gravettianul și magdalenianul sînt culturi total deosebite, pătrunse în Cehoslovacia, ca și în alte regiuni, din afară.

Bohuslav Klima, *Zur Chronologie des jüngsten Palaeolithikums in Mähren*. Gravettianul apare în Moravia la sfîrșitul lui W II și începutul lui W II — W III, ducînd pînă la începutul lui W III. El se dezvoltă din aurignacian, cu influențe szeletiene și mai noi răsăritene.

Dezvoltarea așezărilor gravettiene e întreruptă de valurile vest magdaleniene care n-au putut însă influența esențial înalta lor cultură. Abia în gravettianul final se observă influența magdaleniană, care la început se cantonează doar în peșterile Moraviei.

Juraj Bárta, *Zur Frage der Datierung des Mesolithikums in der südwestlichen Slowakei*. Descoperirile recente ale unor industrii microlitice pe dunele de nisip ale apelor Wzrag și Zitava, documentează locuirea Slovaciei și în post glaciatic. Un rezultat stratigrafic a fost obținut în așezarea Sereď-Mačauské, care pe baza determinărilor de floră și faună aparține fazei vechi atlantice.

Industria e lamelară, de caracter predominant microlitic, conținînd și forme geometrice, ca triunghiuri alungite, trapeze și chiar unele semilune, necaracteristice.

Așezarea de la Vršky, prin uneltele ei mai mari, pare să fie mai veche, în vreme ce uneltele de pe duna Bacherov aparțin, după Majalek, unei industrii neolitice, de vîrstă neolitică. Hurbanovo și Harnatsky Grob, fiind lipsite de forme geometrice, dar însoțite de unele cioburi atipice, nu pot fi atribuite sigur mezoliticului.

În discuțiile ce au urmat asupra paleoliticului, K. Žebera caută să aducă argumente tipogenetice și stratigrafice în favoarea tezei sale asupra evoluției directe a aurignacianului din szeletian. F. Prošek amintește că în aceeași epocă W I — W II în vestul Cehoslovaciei trăiește szeletianul, în vreme ce în restul Cehoslovaciei este prezent aurignacianul. Deci se poate vorbi de relații reciproce, dar în niciun caz de relații genetice.

Pentru influența magdalenianului vestic în gravettianul tîrziu se aduce ca argument și prezența unor materii prime, care demonstrează relațiile cu vestul, punct de vedere la care se asociază și K. Valoch.

J. Petrbock admite la rîndu-i invazia aurignaciană fie din sud în urmărirea vînatului, în vremea retragerii ghețarului, fie din nord în vremea înaintării ghețarului.

V. Zavarka socotește că pentru stratigrafie trebuie preferate așezările în aer liber celor din peșteri, unde deplasările sedimentelor datorite prăbușirilor duc la confuzia straturilor și a industriilor.

După cum se vede, în linii mari, paleolicienii cehoslovaci — cu unele mărunte excepții puse la punct în toiul discuțiilor — au ajuns la

o înțelegere în ceea ce privește încadrarea geocronologică a culturilor paleoliticului superior și a originii lor.

Paleoliticul superior începe cu szeletianul și aurignacianul, care se plasează în W I—W II. Un singur dezacord (Žebera) care începe paleoliticul superior cu mustertianul, teză ce nu se poate susține.

Ambele culturi durează pînă spre sfîrșitul lui W II, cînd apare gravettianul care durează pînă în W III.

Magdalenianul apare cu un mic joc pe verticala cronologică la sfîrșitul lui W III, ducînd și la începutul holocenului.

În ceea ce privește originea acestor culturi, toți sînt de acord că szeletianul se dezvoltă din mustertianul tîrziu pe baze mai mult sau mai puțin locale, aurignacianul și magdalenianul reprezentînd pătrunderi din afară. Originea gravettianului e mai puțin discutată, admițîndu-se dezvoltarea lui din aurignacian cu influențe mai noi răsăritene.

Avînd în vedere legăturile ce se pot face între rezultatele cercetărilor din Cehoslovacia și a celor de la noi, trebuie să mărturisim că, pe cît de neînțelese sînt unele dezacorduri între cercetătorii cehoslovaci, pe atît de izbitoare sînt unele analogii cu cele ce s-au petrecut în aceleași vremuri pe teritoriul țării noastre.

Nașterea szeletianului din mustertian pare un fenomen normal care s-a petrecut pe-o arie geografică mult întinsă. În mustertianul final al peșterilor noastre de la Baia de Fier, Ohaba-Ponor și Nandru, ca și în mustertianul teraselor de la Ripiceni-Izvor și Boinești, apar toporașe de mîna bifaciale care preludează bifacialele foliacee szeletiene întîlnite apoi în mediu pur mustertian la Nandru-Peștera Spurcată și la Mitoc, și mai tîrziu în asociere cu tehnica lamelară a aurignacianului inferior la Ceahlău, Saligni, Iosășel și Mitoc.

Pentru precizarea acestor trei etape de origine și evoluție a szeletianului, noi am propus termenii: mustero-preszeletian, mustero-szeletian și szeletiano-aurignacian.

Cît privește încercarea unor încadrări geocronologice ale culturilor paleoliticului superior, am făcut-o la Ceahlău pornind de la criteriul etajerii unor fenomene periglaciare, ca penele de gheață, congeliflucția și șiroirea, ținînd seama de caracteristicile textulare și granulare ale depozitelor loessoide precum și de resturile de mamifere și moluște. Pe baza acestor observații, szeletiano-aurignacianul de la Ceahlău se situează în straturile de șiroire ale interstadiului W I—W II, aurignacianul mijlociu în prima parte a depunerilor lui W II, aurignacianul pregravettian în partea mijlocie a acestor depuneri, gravettianul I la sfîrșitul depunerilor lui W II și începuturile depunerilor ultimului interstadiu, iar gravettianul II în W III durînd și în actual, pînă se întîlnește cu faza neolitică timpurie premergătoare tipogenetic Crișului.

O sesiune științifică asupra cronologiei preistoriei noastre ar putea aduce unele lămuriri necesare tematicii pe baza căreia urmează să se întocmească Tratatul de istorie a Romîniei.

II. EPOCA NEOLITICĂ

Dintre contribuțiile privind epoca neolitică semnalăm în primul rând comunicarea lui Bohumil Soudský de la Muzeul din Praga, *A la chronologie de la céramique spiralee*, în care autorul pune în aplicare și unele principii de metodă. Era firesc ca B. Soudský să fie interesat de acest subiect, întrucât problema ceramicii bandliniare intră mai demult în sfera preocupărilor sale¹. De asemenea, un alt tânăr arheolog, Evzen Neustupný² de la Institutul de preistorie al Universității Caroline, Praga, ia parte la discuțiile asupra epocii neolitice cu intervenția *The linear pottery and Vinča*. Ca un corolar al încercării de a stabili raporturile de cronologie relativă dintre cele două culturi neolitice, autorul pune și chestiunea genezii culturii liniare, așa cum de altfel procedează și B. Soudský în partea finală a comunicării sale. Asupra acestor două comunicări — care pun probleme esențiale în legătură cu studiul ceramicii liniare pe teritoriul Cehoslovaciei — ne propunem să insistăm mai mult. De aceea vom interverti întrucâtva ordinea observată în buletin. Pentru a da o imagine de ansamblu, vom prezenta mai întâi pe scurt celelalte comunicări și discuții, revenind apoi asupra celor două comunicări enunțate mai sus, spre a le plasa în acest cadru.

Astfel Bohuslav Novotný de la Inst. Arheologic al Academiei Slovace de Științe de la Nitra, în comunicarea *Beitrag zu den chronologischen Beziehungen des Frühneolithikums in der Slowakei*, studiază legătura între ceramica Želiezovce (Zseliz) și Bükk, susținută pe apariția laolaltă a acestor două culturi într-o serie de așezări ca : Hurbanovo, Bacherov-majer, Vičap-Opatovice, Nevidzany etc. După observațiile autorului, ceramica Zseliz apare puternic influențată de cultura Bükk, de unde a adoptat „pictura” cu roșu, unele elemente de decor — linia în val — și înainte de toate excelenta pregătire a pastei ceramice. Un argument hotărâtor în sprijinul acestui proces de influențare este dat de împrejurarea că aparițiile cele mai caracteristice ale tipului Zseliz se întâlnesc în ținutul răsăritean al ceramicii liniare în văile inferioare ale râurilor Eipel și Gran, adică tocmai acolo unde influența culturii Bükk putea fi într-adevăr puternică. Pe de altă parte în vest așezările sînt tot mai rare, iar tonalitatea tipului Želiezovce scade simțitor în această direcție. Această situație explică, credem, și expansiunea acestei ceramice în spre N și NE, în ținutul Cracoviei, așa cum o semnalează și autorul. De aici nu decurge în chip clar dacă autorul consideră cele două culturi total sau numai parțial contemporane. Relațiile dintre culturile Bükk și Zseliz se confirmă, adaugă autorul, și prin descoperirea închisă (groapă) de la Šárovce III (Malé Šárovce-Makóczadomb), unde în cuprinsul culturii Želiezovce s-a descoperit și un idol plat cu decor de tip Bükk. Autorul amintește aici și influența culturii Boian, fără să insiste asupra acestei chestiuni importante. Pe baza ansamblului ceramic provenit din această descoperire (Šárovce III),

¹ B. Soudský, *K metodice trideni volutové keramiky*, în *I'A*, XLV, 1—2, 1954, p. 75—105 ; vezi și *AR*, VIII, 3, 1956, p. 408—412.

² E. Neustupný, *K relativní chronologii volutové keramiky*, în *AR*, VIII, 3, 1956, p. 386—407.

unde există și o specie bine arsă cu decor plastic de brîuri scurte (3—5 cm), ca și a unei variante slab arse, cu urme de pleavă, cu sau fără decor plastic. B. Novotný face o apropiere între ceramica predominantă de aici și ceramica descoperită de I. Kutzian în Ungaria, între Dunăre și Tisa, așa-numita ceramică Szilmeg¹. Într-un punct apropiat, Sarovce I (la cărămidărie), autorul a găsit specia ceramică corespunzătoare culturii Szilmeg împreună cu cea mai nouă ceramică liniară, care, după părerea autorului este aceea „cu note”, pe cînd alături zăcea ceramica Zelizovce.

Din cele expuse, autorul nu trage nici un fel de concluzie în legătură cu delimitarea teritorială a acestor culturi sau cu raportul cronologic dintre ele și nici la discuții nu se revine asupra acestor chestiuni. Ar rezulta totuși că această apariție a culturii Szilmeg, oarecum mai simplificată în răsăritul Slovaciei (valea inferioară a râului Gran), poate fi considerată, după „legile periferizației”, ca o derivată a culturii Szilmeg din Ungaria. De asemenea, autorul nu precizează dacă, pe baza condițiilor de găsire s-ar putea susține cu destule dovezi contemporaneitatea celor trei culturi neolitice : Zseliz, Szilmeg și ceramica liniară cu note. Ne întrebăm dacă culturile Zseliz și Szilmeg ar putea fi considerate ca două apariții paralele convergente. Însfîșit rămîne neclară însăși chestiunea elementului esențial în formarea celor două culturi, Zseliz și Szilmeg, adică caracterizarea fondului liniar care a stat la baza dezvoltării lor, în sensul atribuirii lui unei anumite trepte cronologice-tipologice a ceramicii liniare. Desigur, toate chestiunile de acest fel rămîn să fie adîncite prin cercetările viitoare.

Ladislav Hájek, de la Institutul de Arheologie al Academiei de Științe din Praga, în comunicarea sa (*Die Chronologie des ostslawischen Neolithikums*), face o sincronizare în linii mari, însă pe baze stratigrafice, între principalele culturi neolitice din Slovacia răsăriteană și culturile corespunzătoare din Ungaria. Interesantă în primul rînd este apropierea pe care autorul o preconizează între cultura Barka III (Košice) și cultura Szilmeg din Ungaria, respingînd identificările acestei culturi (Barka III) atît cu cultura Bükk, cît și cu cultura Criș, propuse anterior și în chip succesiv de arheologul ungar F. Tompa. Făcînd legătura cu cele susținute în comunicarea precedentă de B. Novotný, rezultă, credem, că de fapt cultura Barka III este identică cu cultura descoperită la Šárovce I și Šárovce III și că această cultură se dovedește destul de răspîndită în estul Slovaciei. Argumentul pe care îl invoacă L. Hájek în sprijinul identificării sale stă în faptul că în așezarea Barka I s-a găsit un strat aparținînd culturii Bükk, relativ destul de gros, de unde lipsesc cu totul urmele culturii Barka III.

Pentru stabilirea sincronizării sale, autorul se sprijină exclusiv pe succesiunea culturilor din așezarea Barka I : deasupra stratului Bükk, s-au găsit resturile culturii Polgar. Peste acest strat a apărut un strat cu ceramică canelată de tipul est-ungar, care însă, prin stilul său decorativ,

¹ *Conférence archéologique de l'Académie Hongroise des Sciences*, Budapest, 1955; vezi și *Materiale*, II, p. 145. În urma săpăturilor executate în 1950, I. Csalog și I. Kutzian consideră cultura Szilmeg omogenă și dezvoltată pe un fond liniar în regiunea Alföld și anume între ariile celor două culturi contemporane, Bükk și Tisa, fiind probabil influențată de acestea.

se deosebește de ceramica canelată de la Drevenik. Împreună cu ceramica canelată s-au găsit și fragmente ceramice cu decor „în șnur”, specie care se găsește în chip frecvent în mormintele cu tumuli din estul Slovaciei. Ceramica cu așa-numitele impresiuni de cereale aparține epocii mai vechi a bronzului (grupa Nagyrev).

Autorul relevă strînsa și evidentă legătură dintre culturile Polgar și Lengyel, aceste două grupe deosebindu-se numai prin particularitățile lor locale. Afirmatia aceasta este îndreptățită, cel puțin parțial după părerea noastră, întrucît este bine cunoscut rolul esențial atribuit culturii Tisa în geneza ambelor culturi neolitice de pe teritoriul Ungariei: Tisza-Polgar și Lengyel, de către cercetătorii maghiari care resping cunoscuta teză a lui V. Milošević. La aceasta se adaugă și succesiunea stratigrafică Bükk-Polgar descoperită în punctul Barka I, care concordă cu sincronismul recunoscut în ultimul timp dintre culturile Tisa și Bükk.

Totuși poziția culturii Tisa „cu decor de linii în zig-zag” (ne informează autorul), nu este destul de clară în estul Slovaciei, căci pînă acum nu a fost găsită în ținutul Košice. De asemenea nici situația culturii Bodrogkeresztur nu este încă bine lămurită. În privința acesteia din urmă, autorul preconizează, cu oarecare rezervă de altfel, ipoteza că această cultură ar fi o continuare a culturii Polgar, ceea ce în principiu este admis, după cîte știm, și de arheologii unguri, ca I. Kutzian ș. a.

Dealtfel, după discuțiile purtate la conferința arheologilor unguri în anul 1955 la Budapesta, credem că autorul poate avea în totul asenti-mentul cercetătorilor maghiari, chiar dacă datele pe care se bazează comunicarea sa sînt, așa cum este firesc pentru un început, deocamdată relativ reduse.

Maria Steklá, de la Institutul de preistorie al Universității Caroline, pune în discuție tema *Importance chronologique des sépultures à céramique spiralee et pointillée*. Autoarea dă o statistică pe regiuni a acestui fel de monumente, aparținînd ambelor culturi, accentuînd atît raritatea mormintelor, cît și inventarul lor redus în cultura ceramicii liniare, în comparație cu mormintele culturii cu ceramică punctată (Stichkeramik), unde, alături de ritul inhumăției, apare și ritul incinerăției.

I. Pleinerová, de la Institutul arheologic al Academiei cehoslovace de științe din Praga, pune problema coexistenței ceramicii liniare și a ceramicii punctate pe baza materialelor găsite împreună în diferite gropi. L. Hájek, de la același institut, intervine în discuție întărind această teză prin alte cîteva exemplificări. Tot astfel B. Novotný amintește și alte cazuri similare din regiunea Nymburk și atrage atenția asupra faptului că această situație nu poate fi explicată întotdeauna prin simpla intrusiune posterioară a ceramicii punctate. B. Soudský combate acest punct de vedere, amintind că se uită prea ușor că între ceramica liniară și cea punctată este un interval de timp de cel puțin trei sute de ani. El susține, pe bună dreptate, că, de cele mai multe ori, conturul unei gropi recente nu se poate distinge în profilul gropilor mai vechi, mai ales dacă gropile posterioare au fost de dimensiuni mai reduse decît cele anterioare. Credem că acesta este un argument serios, confirmat de propria experiență a fiecărui cercetător pe teren.

O altă chestiune dezbătută la discuții este aceea a raportului cronologic dintre ceramica liniară de tipul Sarka din Boemia și ceramica Želiezovce (Zseliz) din Slovacia. B. Soudský pune tipul ceramic Sarka în treapta III a periodizării sale, așa cum vom vedea mai jos, considerându-l ca cel mai nou tip ceramic al culturii liniare. Ev. Neustupný este de părere că tipul Zseliz trebuie considerat ca cel mai nou, pe când B. Novotný susține contemporaneitatea lor. După câte se poate deduce, părerea lui Novotný se bazează pe posibilitatea unei dezvoltări paralele a acestor două tipuri ceramice, însă după ritmuri diferite: mai calm în Boemia (tipul Sarka) și mai tumultuos în bazinul Carpaților nordici (tipul Zseliz din Slovacia).

Extrem de interesantă apare problema ridicată de K. Zebera de la Institutul central de geologie din Praga, care deschide, credem noi, unele perspective mai largi asupra relațiilor genetice ale culturii liniare. Este vorba de un tip ceramic al culturii liniare caracterizat prin incizii adânci de 3—4 mm. Ev. Neustupný consideră acest tip ceramic, care apare frecvent în Moravia, ca fiind cel mai vechi; el aduce în sprijinul afirmației sale ultimele descoperiri de la Zopy, lângă Uherský Brod, unde acest tip ceramic se găsește alături de o ceramică ce amintește de tipurile ceramice Criș și de unde nu lipsește nici caracterul tardenoisian al uneltelor de piatră. Vechimea acestui tip al ceramicii liniare este întărită și de B. Novotný.

Problema cronologiei ceramicii liniare pe teritoriul Cehoslovaciei este tratată mai cuprinzător în cele două contribuții menționate la începutul acestor însemnări. În comunicarea sa, B. Soudský începe prin enunțarea unor principii de metodă pe care le-a aplicat în studiul asupra ceramicii liniare și care, deocamdată, spune autorul, au un caracter preliminar. Credem totuși că aceste principii s-ar putea definitiva și generaliza, intrând într-o circulație cât mai largă. Observăm că prea adeseori principiile de metodă în arheologie sînt elaborate în chip izolat de cercetătorii diferitelor țări. Ar fi de dorit ca, mai ales în țările unde vecinătatea însăși pune adeseori probleme de interes comun, să se poată ajunge la o perfectă înțelegere reciprocă. De aceea credem că nu este de prisos să subliniem cu acest prilej și aceste elemente teoretice, cu atît mai mult cu cît ele se împletesc, în expunerea autorului, cu rezultatele obținute. Pentru a ne face mai ușor înțeleși vom parafraza la nevoie teza autorului expusă pe alocuri prea succint și rezumativ, avînd însă grija permanentă de a nu altera sensul. De altfel în parte aceste principii de metodă au fost admise în chip tacit și puse în practică de cei mai mulți dintre arheologi.

De pildă, propoziția: cronologia generală a unei culturi depinde de doi factori, în primul rînd de cronologia sa interioară (periodizația) și în al doilea rînd de problema genezei acelei culturi.

Pentru periodizație este necesar, spune autorul, să se poată stabili o continuitate tipologică, care (fapt demn de reținut, subliniem noi) nu poate avea valoare decît dacă se sprijină pe date stratigrafice. Este evident că pentru stratigrafierea culturii liniare de pe teritoriul Cehoslovaciei, autorul nu dispune de date suficiente. El se bazează în principal pe materialele cunoscute din descoperiri și săpături mai vechi și anume din cele două așezări de la Tetín și de la Srbsko (Berun). Deosebirea fazelor succesive

în aceste două așezări este, după cit se pare, susceptibilă de discuție, căci duce la divergențe de păreri. Astfel autorul consideră materiale descoperite ocazional de J. A. Jira la Tetin, ca aparținând fazei celei mai vechi a culturii liniare, pe cînd Ev. Neustupný vede aici faza II a periodizației sale¹. Pe de altă parte, în cea de-a doua așezare importantă — grotele Srbsko — se recunoaște că săpăturile nu au fost executate prea minuțios. Din această cauză, ca și pentru că materialele arheologice de la Tetin s-au pierdut între timp în parte, s-a hotărît de comun acord reluarea săpăturilor de la Tetin. Aceasta fiind situația, autorul a fost nevoit să recurgă la metoda stratigrafiei orizontale, „denumire bizară”, după opinia autorului. Procedul acesta permite fixarea fazelor succesive ale unei culturi prin metoda tipologiei comparate. După cit reiese din context, pentru aplicarea acestei metode se cere ca fazele culturii în studiu să fie despărțite prin intercalarea unei culturi străine, bine înțeles cunoscute, dar care nu trebuie să fie contemporană cu prima cultură. Această metodă mai complexă s-ar putea aplica, după afirmația autorului, la Bilany (Hutna-Hora), unde se găsesc cîteva mii de gropi și peste o sută de colibe, judecînd după recolta materialului aflat la suprafață, care dovedește că nici aici nu s-au efectuat săpături sistematice, ci numai prospectări. Acest procedeu s-ar putea aplica de asemenea în aceeași regiune la Močovice lângă Časlav, unde s-a găsit faza veche, care lipsește la Bilany. Greutatea în aplicarea metodei expuse, recunoaște și autorul, stă în faptul că resturile a două culturi diferite se pot găsi adeseori alături, fără să fie contemporane, dar nu este deloc obligatoriu ca stratele lor să se întretaie. Această împrejurare se întâlnește mai rar.

De aceea, în majoritatea cazurilor se folosește o a doua metodă, numită tot stratigrafie orizontală (în sens larg), dar pe care autorul o califică de-a dreptul periculoasă, probabil fiindcă ea se bazează pe presupunerea că două depuneri apropiate (trebuie să subînțelegem ale aceleiași culturi) nu pot fi considerate drept contemporane dacă nu conțin materiale din aceeași treaptă tipologică. Cu alte cuvinte situația s-a inversat, față de metoda precedentă, căci de data aceasta se caută contemporaneitatea depunerilor alăturate pe baza identității faciesului tipologic.

În stabilirea continuității tipologice, o dificultate frecventă este raritatea descoperirilor de ansambluri sau a seriilor de obiecte, adică a existenței unor obiecte adunate înadins, în același interval de timp și pentru un anumit scop : de pildă inventarul mormintelor. Dar, așa cum am văzut mai înainte (intervenția M. Steklá), mormintele sînt rare în această vreme și au un inventar redus. Rămîn gropile, considerate de unii cercetători ca descoperiri închise, prin opoziție cu descoperirile deschise, materiale provenite din culegerile de la suprafața așezărilor. Totuși autorul consideră gropile, și pe bună dreptate, ca incompatibile cu noțiunea de ansambluri propriu-zise de obiecte și cu atît mai puțin de ansambluri închise, posibilitățile de intrusiune ale materialelor unei alte faze fiind destul de frecvente. În cazul unei culturi străine, materialele introduse ulterior sînt

¹ Vezi nota 2 de la p. 385.

ușor de recunoscut, pe cînd în cazul unei aceeași culturi concluziile pot fi destul de curioase și chiar periculoase¹.

Rezultatul la care ajunge autorul, ținînd seama de principiile expuse și aplicate, este o periodizație în trei trepte² a culturii bandliniare, desigur susceptibilă de viitoare schimbări.

Treapta I, cea mai veche, are ca ornament tipic o bandă închisă, formată din trei linii paralele, grupate de obicei în forma literii A. Din punct de vedere tipologic, această treaptă prezintă cele mai bogate variații. Neustupný nu este de acord și împarte faza veche în două trepte: I și II. Soudský argumentează că în Boemia nu se pot documenta două strate și nici măcar două nivele pentru această primă fază.

Treapta II cuprinde ceramica cu decor în bandă spiralică, umplută cu puncte incizate și prezintă mai puține variante decît treapta I.

Treapta III apare atunci cînd treapta a doua devine rară. Sînt tipice liniile spiralice tăiate transversal de mici linioare, realizîndu-se motivul numit „scara papagalului”. Această treaptă este cunoscută în chip curent de tipul Sarka (Praga). O apariție ceva mai tîrzie, care ar putea corespunde unei eventuale trepte a IV-a, este aceea a vaselor piriforme cu decor de linii punctate, punctele fiind însă executate fiecare izolat, prin incizie și nu prin imprimare-stampare ca în cazul ceramicii punctate propriu-zise. Deocamdată, afirmă autorul, independența acestei faze nu este dovedită, căci ea a apărut paralel cu tipul Sarka și de obicei în așezări întărite. Ev. Neustupný nu împărtășește această rezervă și împarte faza III în două trepte; de aici rezultă periodizarea sa în cinci trepte.

În ceea ce privește problema determinării genezei unei culturi neolitice, trebuie să se țină seamă de „legile periferizației”. Noțiunea de „periferizație” implică două mișcări. În primul rînd o mișcare pe orizontală, în sens spațial geografic, și a doua pe verticală, în funcție de timp. Deosebirea între efectele acestor două mișcări este că prima duce la stereotipizare, iar cea de-a doua la creații secundare locale, care adeseori pot induce în eroare pe cercetător în privința vechimii lor. Studiind răspîndirea celor trei faze ale ceramicii liniare, B. Soudský aplică aceste legi. Astfel autorul observă că în Boemia se găsesc ansambluri compuse din elemente care aparțin atît fazei I cît și fazei II; pe cînd în Moravia, această situație nu există, ceea ce reprezintă, după autor, o dovadă că în Moravia prima treaptă este mai veche decît în Boemia, unde, după cum se vede, ea a ajuns o dată cu începutul treptei a doua. Concluzia de ordin general care se impune este că Moravia este un centru creator (primar). Într-adevăr, aici variația tipurilor este foarte mare, pe cînd în Boemia, dimpotrivă, se constată în acest timp o împuținare a elementelor decorative, o sărăcire în variația combinațiilor decorative, adică o stereotipizare a motivelor, ceea ce, fără îndoială, indică Boemia ca un centru periferic. Totodată se observă că diferențierile de facies apar în chip firesc în treptele mai noi, știut fiind că prima fază a unei culturi, în epoca neolitică, nu arată aproape niciodată o tendință pronunțată spre expansivitate.

¹ *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, p. 44. După felul cum cele două culturi, inițial și punctată, s-au găsit împreună în gropi, ar urma că ele sînt contemporane.

² B. Soudský, *op. cit.*

Desigur, aceste adevăruri cîștigate își au importanța lor pentru stabilirea cronologiei generale (exterioare), atît absolute cît și relative. Pe lîngă acestea, o altă concluzie care se degajă este aceea că determinarea relațiilor genetice depinde în primul rînd de stabilirea centrului său originar. De aici decurge implicit și posibilitatea de a deosebi elementele centrului primar de acelea ale unui centru secundar, de a evita eventualele false identificări cu un stadiu mai vechi, într-un cuvînt de a discerne aspectele de pseudo-anterioritate. Greșeli de acest fel pot fi comise chiar de unii cercetători avizați, așa cum i s-a întîmplat într-un anumit caz chiar autorului. Este necesar deci să se țină seama de principiul că o comparație tipologică nu este cu adevărat valabilă, decît dacă se face între elementele primei faze ale unei culturi neolitice și centrul primar-originar. În nici un caz nu se poate admite comparația dintre elementele fazelor ulterioare ale unei culturi cu acelea ale centrului primar. Cu alte cuvinte comparațiile juste se fac după o anumită gradăție, întîi între elementele centrului primar originar cu acele ale centrului relativ primar și apoi între elementele acestuia din urmă și cele ale unui centru secundar. Ținînd seama de relațiile genetice propuse de autor pentru cultura liniară de pe teritoriul cehoslovac, credem că prin denumirea de centru relativ primar trebuie să se înțeleagă primul centru local. De pildă, în cazul de față al culturii ceramicii liniare pe teritoriul Cehoslovaciei, Moravia ar îndeplini rolul unui centru relativ primar, pe cînd Boemia ar fi un centru secundar.

Fără îndoială că aspectul problemei se poate complica și mai departe printr-o serie de alte chestiuni adiacente, depinzînd de împrejurările specifice de dezvoltare ale unei culturi, de elemente intrinsece caracteristice, ca și de coordonatele proprii.

Concretizînd aplicarea tezelor sale, autorul consideră că geneza culturii bandliniare este fără îndoială legată de cultura Starčevo-Criș. Totuși, B. Soudský pune și oarecare rezervă în această afirmație, deoarece arată că nu s-a ajuns încă la o periodizație mai precisă a culturii Starčevo-Criș și compară natura relațiilor dintre ceramica liniară și ceramica Starčevo-Criș cu relațiile genetice dintre culturile din Tesalia. Se știe că relațiile genetice Sesklo-Starčevo¹ sînt clare, pe cînd nu tot așa este cazul cu cultura Dimini.

În legătură cu fixarea cronologiei absolute, autorul respinge data propusă de Vl. Milojević — mileniul IV î. e. n., ca fiind prea ridicată. După părerea sa, chiar data de 3000 î. e. n. trebuie coborîtă pentru întreg complexul culturilor vechi neolitice. La discuții Soudský intervine, considerînd data de aproximativ 2600 î. e. n., adoptată de E. Neustupný pentru începuturile culturii bandliniare pe teritoriul Moraviei, ca fiind totuși prea tîrzie. Deși B. Soudský nu indică în această chestiune nici o cifră precisă, intervenția sa ne dă dreptul să deducem că data la care, după toate probabilitățile, se gîndește el, trebuie să fie, cu aproximație, 2800 î. e. n. Un argument invocat de el în sprijinul acestei datări ar fi, după cît se pare, și recenta descoperire în RSS Moldovenească a unei așezări cu ceramică liniară de tipul cu decor de note „și poate nu

¹ Vl. Milojević, *Körös-Starčevo-Vinča*, în *Reinecke Festschrift*, Mainz, 1950, p. 114.

din faza cea mai veche”¹, care s-a găsit suprapusă de cultura Glăvănești (*sic* !). De sigur Soudský se referă la așezarea de la Florești² pe Răut, reg. Bălți, și în acest caz stratul superior nu aparține „culturii Glăvănești”, ci fazei precucuteniene Larga Jijia. La Glăvănești (reg. Iași), după cum se știe, s-a găsit pentru prima oară în Moldova ceramică liniară „cu note muzicale”³ și corespunde stratului inferior de la Florești. Autorul a vrut desigur să vorbească aici de cultura Giulești, făcând o confuzie între cele două denumiri : Glăvănești și Giulești (Boian), deși chiar și această denumire ar fi fost aici improprie.

Un alt argument în sprijinul punctului său de vedere îl constituie, după B. Soudský și faptul că culturile Starčevo și Sesklo sint derivări foarte periferice ale unei faze finale a culturii mesopotamiene El-Obeid⁴, care a suferit influențele culturilor iraniene, anatoliene etc. Din această cauză părerea autorului este că data absolută pentru cronologia generală a culturilor balcanice (Sesklo, Starčevo-Criș) nu poate fi pusă înainte de începutul epocii „protoliterate” din Mesopotamia, ceea ce revine, după câte știm, aproximativ la 3000 î. e. n.

În ceea ce privește pe E. Neustupný în comunicarea citată (*The linear pottery and Vinča*), la discuțiile asupra neoliticului, el admite, fără rezervă, legăturile genetice ale culturii liniare cu cultura Starčevo, după părerea sa aceste derivații fiind destul de documentate și consideră că ceramica liniară s-a dezvoltat paralel cu cultura Vinča și sub influența acesteia. B. Soudský contestă acest ultim punct de vedere, neadmițând eventualitatea unor raporturi genetice între cultura Vinča și cultura ceramicii liniare⁵.

E. Neustupný sincronizează cele cinci trepte ale periodizației sale cu cultura Vinča și anume : Treptele I—II ale culturii liniare sint paralele cu Vinča A ; treptele III și IV, cu Vinča B₁, ultima treaptă V este paralelă cu Vinča B₂⁶. Această sincronizare este stabilită pe baza unui anumit principiu care presupune o serie de relații între un mediu nativ și altul secundar ; ceea ce de fapt constituie tot o aplicare a legilor periferizării. Autorul alege elementele izolate și totuși bine determinate din punctul de vedere stratigrafic, care apar ca străine în contextul culturii liniare și își au, dimpotrivă, în cultura Vinča o angrenare mai sigură ca și o anumită dezvoltare tipologică. Cu ajutorul câtorva elemente considerate ca derivații

¹ Aici pentru prima oară în cursul expunerii sale, B. Soudský se referă la ceramica liniară cu decor de capete de note muzicale și anume în acest sens dubitativ în legătură cu poziția cronologică a acestei specii. S-ar fi putut crede că, potrivit celor susținute anterior de autor (vezi nota 1, p. 129), Soudský consideră în chip tacit această specie ca parte integrantă din treapta cea mai veche a periodizației sale. În legătură cu acestea, reamintim că B. Novotný continuă să socotească ceramica liniară cu decor de capete de note muzicale, ca cea mai veche treaptă a ceramicii liniare. Este evident că cercetătorii cehi nu au căzut de acord asupra acestui punct de vedere și că ipoteza lui B. Soudský, prin care atribuia acestei specii ceramice o dată mai timpurie, din lipsa unor dovezi mai convingătoare, rămâne deocamdată în suspensie.

² Săpături efectuate în anii 1956 și 1957 de T. Passek și publicate în SA, 1, 1958, p. 28—46.

³ I. Nestor, *Ceramica liniară în Moldova*, în SCIV, II, 1951, p. 22.

⁴ Datarea obținută pentru această cultură prin metoda C-14 este 3450±325 î.e.n.

⁵ *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, p. 45.

⁶ E. Neustupný, *op. cit.*, p. 399.

ale culturii Vinča în centrul Europei, autorul stabilește data *post quem* pentru treptele culturii liniare ¹.

În acest scop s-au luat în considerație, în primul rînd, idolii cu figura plată puternic înclinată în spre spate, găsiți la Boskostejin și Bojenovice, în Moravia, aparținînd vechii trepte a culturii liniare, ca și în Germania centrală. Acest tip de idol nu se găsește în așezările culturilor Sesklo, Servia sau Starčevo-Criș, fiind caracteristic însă pentru treapta Vinča A-Turdaș, unde se constată că a avut dezvoltarea sa tipologică; deci treapta Vinča A reprezintă pentru ceramica veche liniară data *post quem*. Al doilea element de legătură sînt spatulele de os — poate idoli schematizați ² — tipice pentru Vinča A, dar găsite și în Boemia în două așezări apropiate: Praha-Sarka și Praha-Veleslavin, împreună cu un vas cu proeminențe, care — după B. Soudský — aparține celei mai vechi trepte a ceramicii liniare, pe cînd după Neustupný intră în faza II a periodizației sale. Din punct de vedere cronologic, autorul situează această fază, după treapta Vinča A.

Benzile umplute cu puncte incizate de la Vinča constituie un element decorativ de origine egeică, care se găsește și în a doua treaptă a culturii liniare. B. Soudský de asemenea consideră acest sistem decorativ, așa cum am văzut, ca fiind caracteristic pentru faza I a periodizației sale. Acest al treilea element de legătură apare în Balcani odată cu cultura Vinča, deci și treapta a doua a culturii liniare se datează după Vinča A.

Autorul susține că și tehnica inciziilor adînci se datorește unei influențe a culturii Vinča. Acest procedeu tehnic este caracteristic pentru specia cea mai veche a ceramicii liniare, descoperită la Zopy și Boskostejin („romburi telescopate”).

O altă posibilitate de sincronizare este obținută de E. Neustupný prin inversarea procedurii aplicat, adică prin semnalarea fragmentelor ceramice vechi-liniare de import, găsite — precum se știe — la Vinča la adîncimea de 8,30 m, și tot astfel a micului vas de tipul Zseliz, descoperit la 6,60 m, în faza Vinča B₂.

Concluzia de ordin general la care ajunge autorul este că cea mai veche ceramică liniară își are începuturile sale după apariția culturii Vinča în Balcani și că cea mai recentă ceramică liniară — tipul Zseliz — este contemporană cu Vinča B₂ ³.

În ceea ce privește cronologia absolută, E. Neustupný adoptă, *grosso modo*, data stabilită de M. Garašanin pentru cultura Vinča, și anume: pentru începuturile ceramicii liniare este de părere că data cea mai potrivită ar fi cea mai înainte de mijlocul mileniului III î.e.n., ceea ce revine la 2600 î.e.n. Etapa de dezvoltare merge pînă la sfîrșitul celui de-al

¹ Acest procedeu a fost folosit și de Garašanin pentru sincronizarea culturilor Tisa și Vinča B și C (după sistemul cronologic al lui M. Grbić; M. Garašanin, *Poliska Kultura y Banatu*, în *Starinar*, N.S., 1950, p. 25).

² Obiecte de os aparținînd acestui tip au fost descoperite în ultimul timp și în așezarea de la Florești (Bălți): T. Passek, *op. cit.*, p. 38, fig. 4/3. În legătură cu semnificația lor, vezi și recenzia lui Vladimir Dumitrescu, despre lucrarea lui Jiří Neustupný, *Studie o éneolitické plastice*, în *Dacia*, N.S., I, 1957, p. 349.

³ F. Holste, *Zur chronologischen Stellung der Vinča Keramik*, în *WPZ*, 26, 1939, p. 10, și M. Vasić, *Preistoriska Vinča*, IV, Belgrad, 1936, fig. 54.

treilea sfert al mileniului III, adică data de 2300—2250, stabilită de M. Garašanin pentru Vinča I și II¹. Cea mai nouă ceramică liniară, tipul Zseliz, este contemporană cu cultura Bükk și se dezvoltă în a doua jumătate a mileniului III î.e.n.

Pe de altă parte, Neustupný crede că poate stabili un sincronism parțial al ceramicii liniare și cu epoca bronzului timpuriu din regiunea Egeei și anume pe baza descoperirii unei efigii a securii duble pe farfuria de la Stenice, care aparține fazei IV a clasificării sale.

Din comunicările celor doi arheologi cehi, dacă exceptăm unele divergențe de păreri de caracter secundar, rezultă că ei sînt de acord în privința celor două coordonate importante pentru cunoașterea și dezvoltarea culturii liniare pe teritoriul Cehoslovaciei, și anume problema genezei și problema cronologiei acestei culturi.

Într-adevăr, ambii cercetători admit relațiile genetice ale culturii liniare cu cultura Criș, deși B. Soudský pune mai multă rezervă în adeziunea sa, și amîndoi adoptă o cronologie absolută mai joasă pentru cultura liniară. E. Neustupný paralelizează cultura liniară cu cultura Vinča. Este interesant de observat că această luare de poziție pentru o cronologie mai joasă a cercetătorilor cehi coincide cu momentul cînd prin noua metodă de datare C 14, vechimea culturii liniare ar putea fi documentată în centrul Europei începînd chiar din mileniul al V-lea î. e. n.² Este posibil ca autorii citați să împărtășească scepticismul arătat de unii cercetători pentru această metodă, între care și Vl. Miložčić³, care rămîne totuși adeptul unei cronologii absolute mai ridicate pentru ceramica liniară. Formularea ultimelor păreri ale arheologilor cehi ar apărea poate surprinzătoare, dacă ea nu ar fi fost pregătită printr-o serie de ipoteze mai vechi⁴, ca și de unele descoperiri și interpretări anterioare. Bineînțeles însă că această atitudine este susținută de numiții cercetători prin date și observații noi, folosite după principiile unei metode mai evolute.

Stabilirea relațiilor genetice ale culturii ceramicii liniare cu cultura Criș apare astfel ca o ipoteză la care noi nu aderăm, deși ea este în concordanță cu teoria după care introducerea ceramicii în centrul Europei s-ar fi făcut pe baza unor impulsuri directe dinspre sud-est; se știe însă că există și serioși partizani ai ipotezei contrare, potrivit căreia ceramica liniară s-ar fi născut pe baze pur locale.

Întrucît privește situația de pe teritoriul R. P. Romîne, este ade-vărat că stratigrafia arată anterioritatea culturii Criș față de cultura Boian⁵, cît și față de cultura ceramicii liniare⁶ cu note muzicale.

¹ M. Garašanin, *Hronologija Vinčanske grupe*. Ljubljana, 1951, p. 190.

² R. Pittioni, *Die Bedeutung der Radiokarbonaten für die Urgeschichte*, în *Anz. phil.-hist. Klasse, Oesterreich, Akad. d. Wiss.*, 16, 1957, p. 233—248.

³ Vl. Miložčić, *Zur Anwendbarkeit der C-14 Datierung in der Vorgeschichtsforschungen*, în *Germania*, 35, 1957, p. 102—110.

⁴ V. G. Childe, *Oznacajni Srbije za preistoriju Evrope*, în *Starinar*, 1926, p. 45—54; vezi și F. Schachermeyr, *Die ältesten Kulturen Griechenlands*. Stuttgart, 1955, p. 96.

⁵ I. Nestor, *Raport asupra sondagiilor de la Leț-Varhegy*, în *Materiale*, III, 1957, p. 61.

⁶ M. Petrescu-Dimbovița, *Sondaajul stratigrafic de la Perieni*, *ibidem*, p. 65.

Cercetările din ultimul timp au dovedit de asemenea că extinderea culturii Criș a depășit limitele care i se atribuiseră în trecut¹. Aceeași situație s-a observat și în privința răspîndirii culturilor liniară și Boian, ambele fiind descoperite în ultimii doi ani și dincolo de Prut, în așezarea de la Florești, r. Bălți². Deocamdată urmele culturii Criș nu au fost găsite și în RSS Moldovenească, dar condițiile geografice sînt de așa natură, încît ele nu ar fi putut împiedica expansiunea acestei culturi și mai înspre Răsărit, așa cum nu au putut opri răspîndirea celorlalte două culturi mai sus menționate. De asemenea, în unele așezări din Transilvania au ieșit la iveală urmele culturii liniare: la Cipău (Cluj)³, Rupea⁴, ca și în descoperirile mai vechi de la Turdaș⁵, fiind asociată cu ceramica Criș, adică tot așa ca în așezarea de la Traian. Această situație dovedește nemijlocita succesiune cronologică dintre cele două culturi și ar putea fi confirmarea tezei unei supraviețuiri a culturii Criș alături de cea liniară⁶. Observăm totuși că pe teritoriul Cehoslovaciei nu a fost semnalată pînă acum existența culturii Criș. Tot ce ne spune E. Neustupný în legătură cu această importantă chestiune se rezumă la faptul că la Zopy (Uherský Brod), ca și la Boskovstejn, unde s-a descoperit ceramică cu incizii adînci, socotită, după părerea autorului, ca cea mai veche ceramică liniară, este vorba și de o „serie de tipuri ceramice care amintesc tipurile ceramicii Criș”⁷. Autorul observă că unelele de piatră de aici prezintă un caracter tardenoisian. Tradiția microlitică nu este străină nici culturii ceramicii liniare, microlitele fiind caracteristice între alte așezări și pentru așezarea de la Florești⁸. Totuși, problema aceasta nu apare pe deplin clarificată din expunerea autorului, căci tehnica inciziilor adînci este atribuită de el influenței culturii Vinča⁹.

Notăm că în faza mai nouă a culturii Precucuteni, inciziile adînci pot fi considerate pe baze tot mai temeinice ca o tradiție moștenită din cultura Boian. Dealtfel tehnica inciziilor adînci rămîne tipică pentru cultura Boian, fiind considerată, în general, ca o transpunere în lut a procedurii de ornamentare a vaselor de lemn. Nu ar fi cu totul exclus ca această tehnică, caracteristică pentru cultura Boian, să fi fost mai răspîndită decît ne așteptăm, fiind dependentă la un moment dat de ținuturile bogate în păduri. Trebuie să relevăm și faptul că, spre deosebire de cele observate în legătură cu cultura Vinča și anume cu tendința de a coborî cronologia absolută a acesteia prin paralelizarea ei cu Troia I

¹ Rapoartele² preliminare asupra acestor descoperiri au apărut în SCIV, II—VII, 1951—1956, ca și în *Materiale*, III: vezi și Gh. Bichir, *Cercetările de la Bonțești*, în *Materiale*, V.

² Vezi mai sus, p. 392, nota 2.

³ *Materiale* nepublicate. în Muzeul Arheologic din Cluj: vezi și N. Vlăssă, *Cultura Criș în Transilvania* (sub tipar).

⁴ Vladimir Dumitrescu, *Céramique du type Criș et fragment rubané dans le sud-est de la Transylvanie*, în *Dacia*, N.S., II, 1958.

⁵ M. Roska, *Die Sammlung Zsófia Torma*, Cluj, 1941. pl. 113/12, 14—19; pl. 114/3 și 8, și pl. 108/1, 2, 5; pl. 108/3 (cultura Bükki).

⁶ Vl. Milojević, *Chronologie der jüngeren Steinzeit*, Berlin, 1949, p. 41; vezi M. Grbić, *Retention der Starčevo-Kultur*, în *ArchJug*, II, 1956, p. 1—9.

⁷ *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, p. 46.

⁸ T. Passek, *op. cit.*, p. 40, nota 42.

⁹ *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, p. 41.

și II¹, în privința culturii Boian există o tendință opusă, aceea de a atribui acestei culturi o cronologie absolută mai ridicată în timp². Expansiunea culturii Boian, ca și mai ales a culturii ceramicii liniare în Transilvania și Moldova ca și în RSS Moldovenească, desigur că schimbă datele unor probleme așa cum ele fuseseră puse pînă acum. De pildă Vl. Milojević³ considera Drava și Dunărea de mijloc ca limitele de sud și de est ale extinderii culturii liniare, socotind ca simple piese de import orice elemente care se găseau în afara acestor granițe. Descoperirile de la Glăvănești, Traian și Florești dovedesc totuși că aici este vorba de așezări ale culturii liniare, fie și de o durată relativ scurtă, așa cum o arată bordeile puțin adînci, tipice de altfel chiar pentru ținuturile din centrul Europei, unde dăinuirea culturii ceramicii liniare este amplu documentată. Din aceasta reiese că nici pentru regiunile nord-estice nu se mai poate vorbi numai de o zonă de interferență pe limita de sud a Volhinei și a Podoliei, între cultura ceramicii liniare și celelalte culturi locale, așa cum preconiza Vl. Milojević.

Pe de altă parte descoperirea la Dîrțu (Ceahlău) și la Sita Buzăului în R. P. Romîna⁴ ca și în Iugoslavia⁵ și probabil și în alte țări, a unei ceramici de tip primitiv, slab arsă, care din cauza înfățișării sale atipice nu fusese pînă acum luată în considerație, încurajează pe cercetătorii respectivi să se avînte în căutarea originilor autohtone a acestor culturi mai vechi, mergînd pînă la rădăcinile lor străvechi din vremea mezoliticului⁶. În această direcție nu putem trece cu vederea — ca fiind în totală contradicție cu rezultatele la care au ajuns cercetătorii cehi — nici teza lui M. Grbič⁷, care pune dezvoltarea culturilor Preseskle și Starčevo-Criș în neoliticul vechi al periodizării sale, legînd începutul acestor culturi de mezoliticul local, iar sfîrșitul lor la data de 3400 î.e.n.; cultura Boian din R. P. Romîna și cultura ceramicii liniare din centrul Europei sînt considerate de acest autor drept contemporane cu culturile Starčevo-Criș și Preseskle.

Poate că în țara noastră discuțiile arheologilor în legătură cu aceste probleme, care ar implica o luare de poziție pentru un punct de vedere sau altul, sînt încă premature. Tocmai noile perspective care se deschid au determinat pe arheologii romîni ca, în urma rezultatelor obținute prin ultimele cercetări, să adopte deocamdată o atitudine de rezervă și de expectativă⁸.

¹ M. Garašanin, *op. cit.*, p. 151.

² F. Schachermeyr, *op. cit.*, p. 93 și M. Grbič, *Vorklassische Keramik des mittleren Balkan*, în *Starinar*, N.S., V—VI, 1954—1955, p. 1—27.

³ Vl. Milojević, *Die Siedlungsgrenze u. Zeitstellung der Bandkeramik in Osten u. Siidosten Europas*, în 33, *BerRGK*, 1943—1950, p. 110—124.

⁴ C. Nicolăescu-Plopșor, *Săpăturile de la Cremenea (Sita Buzăului)*, în *Materiale*, V, *ibidem*, VI,

⁵ M. Grbič, *op. cit.*, p. 24.

⁶ Această tendință stă în opoziție cu teoria iradierii culturilor dintr-un centru primar de intensă concentrație și a stereotipizării culturilor periferice, la care au aderat și cei doi cercetători cehi.

⁷ M. Grbič, *op. cit.*, p. 24—27.

⁸ I. Nestor, *Archäologische Funde in den letzten Jahren im Gebiete Iași in Rumänien*, în *A.R.* VIII, 4, 1956, p. 525—538.

Într-adevăr, situația din Moldova, care ne interesează în special, ne impune o observare cât mai atentă a condițiilor de găsire a resturilor culturilor amintite (Criș, liniară cu capete de note, Boian), ca și căutarea urmelor de locuințe și de vetre *in situ*, mai ales în așezările stratificate și desigur totodată și formularea unor concluzii prudente.

Cît privește încercarea tinerilor cercetători cehi de a clarifica problemele esențiale ale culturii ceramicii liniare prin clasificarea și delimitarea diferitelor ei faze, în vederea stabilirii cronologiei interne și externe, cît și aceea de a descifra originile ei, acestea reprezintă o perseverență străduință pe linia trasată de înaintași ca J. A. Jira, J. Palliardi, J. Axamit și A. Stocký, chiar dacă concluziile la care s-au oprit ei nu pot fi considerate drept certe.

HORTENSIA DUMITRESCU

ХРОНОЛОГИЯ ДОИСТОРИЧЕСКОГО ПЕРИОДА В ЧЕХОСЛОВАКИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

По случаю выставки „Доисторическая эпоха в Чехословакии” Отделение по изучению доисторической эпохи при Национальном музее гор. Праги организовало в апреле 1956 г. научную сессию, на которой обсуждались различные вопросы, в том числе и хронология доисторического периода в Чехословакии.

I. По вопросу о палеолите в настоящей заметке освещаются следующие сообщения.

Франтишек Прошек (*Relations et classification chronologique du paléolithique supérieur*). Автор подразделяет находки, относящиеся к верхнему палеолиту в Чехословакии на две культурные группы: первая иллюстрирует развитие позднемустьерского периода, вторая включает элементы среднеориньякского типа. Обе группы относятся к промежуточной стадии W1 — WII, и их можно смешать с граветским типом, датируемым WII — WIII. К концу последней стадии и к началу голоцена в Богемии и Моравии наступает мадленский этап западного типа.

Карел Валох (*A la chronologie du paléolithique supérieur en Tschécoslovaquie*) исследует стратиграфию вюрмских отложений: он устанавливает наличие трех слоев стадийного лесса, разделяемых двумя слоями межстадийных наслоений. Первый слой стадийного лесса соответствует мустьерскому периоду, а первый слой межстадийного лесса — ориньякскому и селетскому периодам. Начало граветского этапа датируемо WII—WIII, когда отмечается и мадленский этап, истоки которого, по мнению автора, следует искать в местных культурах.

Карел Желура (*Junpalaeolitische Kulturen in System der Tschechoslowakischen pleistozäner Sedimente*) рассматривает периодизацию

верхнего палеолита, начинающегося мустьерским периодом, продолжающегося селетским, ориньякским, граветским периодами, а затем мадленским этапом. Трудно присоединиться к этой точке зрения, если учесть явно различные элементы, характерные для последних культур.

Богуслав Клима (*Zur Chronologie des Jüngsten Palaeolithikums in Mähren*) приводит данные о начале граветского периода, возникшего в Моравии в конце W II и начале W II и W III. В последней фазе граветского этапа наблюдается мадленское влияние в некоторых пещерах Моравии.

Юрай Барт (*Zur Frage der Datierung des Mesolithikums in der südwestlichen Slowakei*) сообщает о недавние находки микролитических орудий на песчаных дюнах рек Варга и Зитава; они свидетельствуют об обитании в Словакии в послеледниковый период.

Проводившиеся дискуссии показывают, что специалисты по палеолиту в Чехословакии пришли к соглашению относительно геохронологического определения и происхождения культур верхнего палеолита. За исключением одного лишь мнения (Жебера) все согласны в том, что верхний палеолит начинается с селетской и ориньякской культур, восходящих к WI—WII. В конце WII появляется граветская культура, а мадленская культура наблюдается к концу WIII, ведущего к голоцену. Что касается зарождения селетской культуры в мустьерской, то это явление произошло на гораздо более обширном географическом ареале: оно наблюдается как в пещерах Бая-де-Фиер, Охаба-Понор и Нандру, так и на террасах Рипичени, Извор и Бойнешти в Румынии. Автору удалось сделать в Чахлуз геохронологическое определение культур верхнего палеолита. Так, селетско-ориньякская культура соответствует промежуточной стадии WI—WII, среднеориньякская культура — первой части наслоений WII, а граветская WII—WIII, продолжаясь до раннеолитической фазы, предшествовавшей культуре Криш.

II. В обзоре сообщений и дискуссий о неолите автор подчеркивает новые теории нескольких чешских археологов: Б. Новотного, Л. Хажека, Марии Стекла, И. Пленцеровой, К. Жеберы (геолога) и Е. Неуступного.

Поскольку вопросы чехословацкой доисторической археологии вызывают теперь общий интерес, автор приводит краткий разбор выводов исследователей, подчеркивая, что эти выводы согласуются с положением соответствующих вопросов в соседних странах, в частности в Венгрии и Румынии.

Автор уделяет особенное внимание сообщению Б. Судского в связи с хронологией линейно-ленточной керамики, в котором наряду с обсуждением темы внутренней периодизации и общей хронологии применяются интересные методологические принципы; он также разбирает выступление во время дискуссий Е. Неуступного на тему *The linear pottery and Vinča*, в котором последний, как и Судский, выдвигает вопрос о возникновении линейной культуры наряду с параллелизацией ступеней линейной культуры и культуры Винча. Автор несколько сдержанно относится к стремлению снизить абсолютную хронологию линейно-лен-

точной керамики до 2800—2600 гг. до н. э.; он также не примыкает к мнению о генетическом происхождении линейной культуры из культуры Старчево-Криш, считая эту теорию еще недостаточно обоснованной.

LA CHRONOLOGIE PRÉHISTORIQUE DE LA TCHÉCOSLOVAQUIE

RÉSUMÉ

A l'occasion de l'exposition « La Préhistoire de la Tchécoslovaquie », la section de Préhistoire du Musée national de Prague a tenu, en avril 1956, une session scientifique, au cours de laquelle ont été discutés différents problèmes, dont la chronologie de la préhistoire tchécoslovaque.

I. En ce qui concerne le *paléolithique*, l'auteur de cette note discute les communications suivantes :

Frantisek Prosek (*Relations et classification chronologiques du paléolithique supérieur*) divise les découvertes du paléolithique supérieur tchécoslovaque en deux groupes culturels. Le premier représente l'évolution de la dernière période du moustérien, alors que le second comprend des éléments de l'aurignacien moyen. Les deux groupes appartiennent au stade intermédiaire W I—W II et peuvent être confondus avec le « gravettien », dont on constate la présence dans W II—W III. A la fin du dernier stade et au début de l'holocène, apparaît en Bohême et en Moravie le magdalénien de type occidental.

Karel Valoch (*A la chronologie du paléolithique supérieur en Tchécoslovaquie*) s'occupe de la stratigraphie des sédiments wurmiens et constate la présence de trois couches de loess stadiaire, séparées par deux couches de sédiments interstadiers. Au premier stade correspond le moustérien et, au premier interstade, l'aurignacien et le szélettien. Le gravettien apparaît dans W II—W III, où l'on constate également la présence du magdalénien qui, de l'avis de l'auteur, aurait ses racines dans les civilisations indigènes.

Karel Želura (*Jungpalaeolitische Kulturen im System der tsechoslowakischen pleistozäner Sedimente*) étudie les périodes du paléolithique supérieur qui commence, selon lui, avec le moustérien, continué par le szélettien, l'aurignacien et le gravettien, dont le magdalénien prend ensuite naissance. Ce point de vue est néanmoins difficile à défendre, si l'on tient compte des éléments, nettement différents, qui caractérisent ces dernières civilisations.

Bohuslav Klima (*Zur Chronologie des jüngsten Palaeolitikums in Mähren*) apporte de nouvelles données sur le début du gravettien, qui apparaît en Moravie à la fin de W II et au début de W II—W III. Pendant la phase finale du gravettien, on note l'influence du magdalénien, constaté dans certaines cavernes de Moravie.

Juraj Bárta (*Zur Frage der Datierung des Mesolithikums in der südwestlichen Slowakei*) constate la découverte récente d'industries micro-

lithiques dans les dunes de sable des cours d'eau de Warag et Zitava, qui prouvent que la Slovaquie était habitée pendant la période postglaciaire également.

Il résulte des discussions qui eurent lieu que les paléolithiciens tchécoslovaques sont arrivés à se mettre d'accord au sujet du cadre géo-chronologique des civilisations du paléolithique supérieur et de leur origine. A l'exception d'une seule opinion, celle de Zebera, le paléolithique supérieur commence avec le szélettien et l'aurignacien, qui se situent dans W I—W II. A la fin de W II, apparaît le gravettien, tandis que le magdalénien n'est constaté qu'à la fin de W III, conduisant à l'holocène. En ce qui concerne la naissance du szélettien à partir du moustérien, il s'agirait là d'un phénomène ayant eu lieu sur une aire beaucoup plus étendue, phénomène également constaté en Roumanie dans les cavernes de Baia de Fier, d'Ohaba Ponor et de Nandru, ainsi que sur les terrasses de Ripiceni-Izvor et de Boinești. L'auteur de cette note a pu établir à Ceahlău la situation géo-chronologique des civilisations du paléolithique supérieur. Ici, le szélettien-aurignacien se situe dans l'interstade W I—W II, l'aurignacien moyen, dans la première partie des dépôts W II, tandis que le gravettien s'encadre dans W II—W III et dure jusqu'à la première phase du néolithique, qui précède la civilisation de Criș.

II. Passant en revue les communications et les discussions concernant l'époque néolithique, l'auteur de cette deuxième partie de la note souligne les points de vue nouveaux de quelques archéologues tchécoslovaques : B. Novotný, L. Hajek, Maria Stekla, I. Pleniérova, K. Zebera (géologue) et Ev. Neustupný.

Etant donné que les problèmes de l'archéologie préhistorique tchécoslovaque sont devenus aujourd'hui des problèmes d'intérêt général, l'auteur analyse sommairement les conclusions auxquelles se sont arrêtés les chercheurs de ce pays, ainsi que leur concordance avec la situation de ces mêmes problèmes dans les pays voisins, plus particulièrement, en Hongrie et en Roumanie.

Une attention particulière est accordée à la communication de B. Soudský, sur la *Chronologie de la céramique rubanée* — dont l'auteur, outre le thème de la division en périodes intérieures et de la chronologie générale de cette civilisation, applique également quelques intéressants principes de méthode — ainsi qu'à l'intervention de Ev. Neustupný (*The linear pottery and Vinča*), qui tout en faisant un parallèle entre les phases de la civilisation linéaire et la civilisation de Vinča, pose implicitement, tout comme B. Soudský, le problème de la genèse de la civilisation linéaire. La tendance d'abaisser la chronologie absolue de la céramique rubanée jusqu'à la date de 2800—2600 avant notre ère est envisagée avec beaucoup de réserve ; l'auteur de cette note n'adhère pas davantage à la thèse de la dérivation génétique de la civilisation linéaire à partir de la civilisation de Starčevo-Criș, dérivation qu'il considère encore insuffisamment documentée.